

XIX. YÜZYIL İKTİSATÇILARININ EKONOMİK DOKTRİNLERİ VE

METODLARI

*Tacettin DUMAN

** Ozan İPEK

*** Mehtap TUZCU

**** Muhammet ARIK

***** Ozan Oğuz KIR

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

16. 06. 2023

Makale Kabul Tarihi

25. 07. 2023

Atıf Bilgisi

Chicago: Tacettin Duman, Ozan İpek, Mehtap Tuzcu, Muhammet Arık, Ozan Oğuz Kır, “XIX. Yüzyıl İktisatçılarının Ekonomik Doktrinleri Ve Metodları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, 2023, ss. 132-150.

Apa: Duman, T., İpek, O., Tuzcu, M., Arık, M., Kır, O. O. (2023), “XIX. Yüzyıl İktisatçılarının Ekonomik Doktrinleri Ve Metodları”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 2, ss. 132-150.

Özet

Dünya iktisat tarihi on dokuzuncu yüzyıla kadar pek çok teori ve kuram ile yönetilmiştir. Ancak bu yüzyılda ortaya çıkan teoriler Klasik dönem teorilerinin tamamını ortadan kaldıran bir etkiye sahiptir. İktisadi doktrinler tarihi denilen bu dönem on sekizinci yüzyılda başlayan sanayileşme ile ortaya çıkmış ve sanayileşmenin sağladığı kapital/sermaye fazlalıkları, ekonomik dengelerin değişmesine ve enflasyonist etkilerle ülkelerin sermaye dengelerinin bozulmasına sebep olmuştur. Bu duruma çare arayan ekonomistler geçmişte kurulmuş olan geleneksel teorileri yıkmak suretiyle yeni bir çok teori ortaya atmışlardır. Bu sayede ülkelerin parasal kaynakları kontrol edilmeye ve yönlendirilmeye başlanmıştır. Bu da giderek daha fazla globalleşen bir dünya yaratmaya başlamıştır.

Bu makalede Klasik dönemden Yeniçağa geçilirken ekonomik dengeleri sağlamak amacıyla ortaya atılmış olan kuramlar ve doktrinler hakkında bilgi verilmekte ve bu konuda iktisat tarihçilerinin ortaya koyduğu çalışmalara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik, Yeniçağ, doktrin, ekonomi, para, devlet.

Abstract

World economic history has been governed by many theories and theories until the nineteenth century. However, the theories that emerged in this century have an effect that eliminates all the theories of the Classical period. This period, called the history of economic doctrines, emerged with the industrialization that started in the eighteenth century, and the capital/capital surpluses provided by industrialization caused the economic balances to change and the capital balances of the countries to deteriorate with inflationary effects. Economists seeking a remedy for this situation have put forward many new theories by destroying the traditional theories established in the past. In this way, the monetary resources of the countries began to be controlled and directed. This has begun to create an increasingly globalized world.

* Okul Müdürü, Antakya Alaattin İlkokulu, tacettinduman@hotmail.com, Orcid: 0009-0002-7097-8832

** Müdür Yardımcısı, Seyhan Milli Mensucat İlkokulu, ozanipek63@gmail.com, Orcid: 0009-0008-5209-1203

*** Müdür Yardımcısı, Seyhan Milli Mensucat İlkokulu, mehtaptuzcu01@gmail.com, Orcid: 0009-0003-6065-3070

**** Müdür Yardımcısı, Sarıçam Çeş Sofulu İlkokulu, arikmuhammet@gmail.com, Orcid: 0009-0009-4349-629X

***** Müdür Yardımcısı, Seyhan Barbaros Ortaokulu, ozanoguzkir@windowslive.com, Orcid: 0009-0006-6421-216X

In this article, information is given about the theories and doctrines that were put forward to ensure economic balances during the transition from the Classical period to the New Age, and the studies of economic historians on this subject are mentioned.

Keywords: Classical, New Age, doctrine, economy, money, state.

Giriş

Ortaçağ'dan Yeni Çağ'a geçilene kadar Ekonomi politika tarihinde ciddi bir gelişme yaşanmamıştır. On sekizinci yüzyılda bu konuda bazı veriler ortaya çıkarılmış olsa da bu veriler üzerinde çok az tarihsel çalışma yapılmıştır²²⁴. Rossig'in "Versuch einer Geschichte der Oekonomie und Kameralwissenschaft, 1781" adlı eseri bu çalışmaların başında gelmektedir²²⁵. On dokuzuncu yüzyılın ilk on yıllarında bu bilim esas olarak Almanya'da gelişmiştir²²⁶. Bu konuda ilk çalışmalar arasında "Weitzel'in Geschichte der Staatswissenschaften, 1832-3", Baumstark'ın "Cameralistische Encyclopädie, 1835" ve von Mohl'un "Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften, 1855 -8" adlı çalışmalar sayılabilir. McCulloch'un The Literature of Political Economy, 1845 (Ekonomi Politğin Edebiyatı, 1845) adlı kısa notlar içeren kataloğu da bu çalışmalar arasında sayılabilir²²⁷.

Blanqui tarafından yazılan "Histoire de L`économie politique en Europe, 1838" adlı çalışma da bu konuda oldukça başarılı veriler içermektedir. Bu çalışma oldukça yüzeysel olmasına rağmen, Ekonomi biliminin gerçek bir tarihini yazan ilk girişimler arasında sayılabilir. Kautz tarafından yazılan "Geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomie und ihrer Literatur, 1860" adlı çalışma da bu konuda oldukça yetkindir. Bu konuda bir diğer önemli çalışma Kautz'un hocası Roscher tarafından 1874'te Almanya'da yazılmıştır. "Geschichte der Nationalökonomie" adlı ekonomik doktrin tarihi oldukça titiz bir çalışmadır ve uzun süredir ekonomik standardı belirlemektedir. Bütün eksikliklerine rağmen bugün bile okunmaya değerdir. Roscher'in bir diğer eseri "Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre, 1851" de aynı değerdedir. Yine de, sunum gücü ve açıklanan fikirlerin ustalığı, Dühring'in "Kritische Geschichte der Nationalökonomie unddes Sozialismus,

---

²²⁴ "Ortaçağın Hristiyan etiğine karşın, Yeniçağda kentlerde yaygınlık kazanan ticari etik, kilise ve soylulara karşı verilen ideolojik mücadele sonunda yeni bir ahlak anlayışı geliştirecektir. Bu yeni anlayışa göre, kar bir ilerleme, mücadele bir uygarlık aracıdır. Elbette dünyevi hayatın geçici ve önemsiz olduğunu kabul eden kilise, başlangıçta, tacirlerin zenginleşmesine hoşgörüle bakmayacaktır. Buna karşın Yeniçağa damgasını vuran ticaret etiği, dünyevi hayata ağırlık verecek ve zamanın dünyevi amaçlar doğrultusunda kullanılmasını meşrulaştıracaktır." (Nihat Bulut, "Ortaçağdan Yeniçağa Geçiş Süreci Bağlamında Ekonomik Zihniyet Değişiminin Siyasal Düşünceye Etkisi", *AÜEHFD*, C. VI, S. 1-4 (2002), s. 17-19).

²²⁵ Joseph A. Schumpeter, *Economic Doctrine And Method: An Historical Sketch*, (Translated By R. Aris), New York Oxford University Press 1954, s. 3.

²²⁶ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Atıoaba, Hil Y., İstanbul, 1997, s.42-44.

²²⁷ Schumpeter, a.g.e., s. 3.

1874”den bir ayak daha geridedir. Dühring’in bu çalışması Roscher'in çalışmasından çok daha üstündür²²⁸.

Bu çalışmalardan sonra Almanya'da ekonomi tarihi üzerine henüz bunlarla eşit düzeyde bir araştırma yapılmamıştır. Eisenhart'ın “Geschichte der Nationalökonomie, 1881” adlı eseri, neredeyse tamamen sosyal politika alanındaki fikirlere ayrılmıştır. Oncken'in “Geschichte der Nationalökonomie, 1902” adlı sağla çalışması Adam Smith'ten daha önceki dönemlerle ilgilidir. Yöntemlerin ve sistemlerin tarihine ilişkin kısa bir inceleme yazan V. Schmoller, “Handwörterbuch der Staatswissenschaften” adlı eserinde yazmış olduğu 'Volkswirtschaftslehre' adlı makale bu konudaki tek istisnadır. Kitap olarak değil de makale olarak yazılan eserlerden biri de Scheel'in “Schönberg'in Handbuch der politischen Oekonomie” adlı çalışmadır. Bu çalışma doktrin tarihi üzerine yazılan önemli bir makaledir. Bu konudaki diğer çalışmaları arasında, onun çağdaşı olan Hasbach'ın “Die geschichtliche Entwicklung der deutschen Volkswirtschaftslehre symposium, 1908” adlı çalışmasından bahsedilebilir. Bu çalışma ekonomi tarihi için geniş ölçekli bir hammadde oluşturmaktadır. Fransız literatürü, özetleme niteliğindeki eserler açısından çok daha zengindir. Espinas, Rambaud ve Dubois'nın çalışmalarının yanı sıra Gide ve Rist'in seçkin kitabı “Histoire des Teachings économiques, 1908” bu çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir. İngiliz literatürü ise bu alanda yalnızca tek bir somut başarı üretebilmiştir, o da Ingram'ın “History of Political Economy, 1888” adlı eserdir. Amerikan literatüründe ise bu konuda yazılmış bir iki eserden bahsedilebilir Bunlar arasında Haney'nin “History of Economic Thought, 1911” adlı çalışması ile Cossa'nın “Guida allo Studio dell” adlı ekonomi siyaseti kitabı, büyük bir başarı elde etmesine rağmen, bu çalışmaların hiçbiri Alman literatüründen daha üstün değildir²²⁹.

Alman, Fransız, İngiliz ve Amerikan ekonomik doktrin çalışmalarının bu özetinden sonra diğer ülkelerde yapılan İktisat tarihi ve tarihçeleri üzerinde de durmakta fayda vardır. Mesela, Palgrave'nin “Dictionary of Political Economy” adlı çalışmasındaki önemli makalelerden bahsedilebilir. Roscher'in “History of German Economics” adlı çalışması da diğer ülkelerdeki ekonomi tarihiyle ilgili veriler içermektedir. “Ekonomik Doktrin Tarihi” ile ilgili tek süreli yayın Fransızca olarak yayınlanmıştır. Bu çalışma, “Revue d'histoire des Teachings économiques”, adı altında Paris'te yayınlanmaktadır²³⁰.

Doktrinler tarihi alanında pek çok özel araştırmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar

---

²²⁸ Schumpeter, a.g.e., s. 3.

²²⁹ Schumpeter, a.g.e., s. 3-4.

²³⁰ Schumpeter, a.g.e., s. 4.

arasında elbette ilk etapta münferit yazarlar ve ekoller hakkında uzmanlaşmış eserlerden de bahsedilebilir. Bununla beraber, tarihsel evrimin tüm ayrıntılarıyla hakkının verildiği bireysel doktrinler ve problemlerin tarihinden, kapsamlı tarihçelerden ve monografilerden çok daha fazlasının olduğunu söylemekte yarar vardır. Bu husustaki en önemli eserler arasında: v. Böhm Bawerk'in "Kapital und Kapitalzns, .vol. I, Geschichte und Kritik der Kapitalznsstheorieen, 1st ed. 1884, 2nd ed. 1902" adlı eseri sayılabilir. Bunun dışında "Marx: Theorien über den Mehrwert (ed. Kautsky), Zuckerkandl, Zur Theorie des Preises, 1889" adlı eser; Whittaker'in "History and Criticism of the Labour Theory of Value in English Political Economy-, 1903" adlı eseri; Liebknecht'in "Zur Geschichte der Werttheorie in England, 1902"; Sewall'in, "The Theory of Value Before A. Smith, 1901" adlı eseri; Kaulla'nın, "Die Geschichtliche Entwicklung der modernen Werttheorieen, 1906" eseri; Graziani'nin " Storia critica della teoria del valore, 1889" adlı eseri; Salz'in "Beiträge Zur Geschichte und Kritik der Lohnfondstheorie, 1905" adlı eseri; v. Bergmann'ın, "Geschichte der nationalökonomischen Krisentheorieen, 1899" adlı eseri; F. Hoffmann'ın, "Kritische Geschichte der Geldwerttheorie" adlı eseri sayılabilir. Bu eserlerin dışında Rost'un, "Die Wertund Preistheorie mit Berücksichtigung ihrer dogmengeschichtlichen Entwicklung, 1908" adlı eserinin yanı sıra Pierstorff'un, "Unternehmergewinn"; Mataja'nın, "Unternehmergewinn"; A. Menger'in, "Recht aufden vollen Arbeitsertrag"; Zwiedinek'in, "Lohntheorie und Lohnpolitik"; Ergang'ın, "Untersuchungen [urn Maschinenproblem" ve son olarak da Kostanecki'in, "Arbeit und Armut" adlı eserlerinden bahsedilebilir²³¹.

Bu doktrin tarihçeleri ve bunlara adanan eleştirel incelemeler çok eşit olmayan bir değere sahiptir, ancak bu eleştirel incelemeler yine de fikirlerin gerçekten bilimsel bir şekilde ele alınmasına yönelik girişimlerdir. Daha geniş bir anlamda, hemen hemen her yazar doktrin tarihi alanında incelemeler sunduğundan, neredeyse tüm literatürü buraya yerleştirmek mümkün olmayacağından şimdilik verilen örneklerle yetinilmiştir²³².

Bir Bilim Olarak Ekonominin Gelişimi

Öncelikle Ekonominin bilim haline gelişini ortaya koyan bazı eserlerden burada bahsetmek yerinde olacaktır. Bu eserler genel olarak 19. yüzyıla gelinceye kadar ekonomik verilerin derlenmesi ve bunların nasıl bir bilim haline getirileceği üzerinde kafa

---

²³¹ Schumpeter, a.g.e., s. 4-5.

²³² Schumpeter, a.g.e., s. 5.

yormaktadır²³³. Bu açıdan bakıldığında işin öncüleri olan eserlerin neler olduğunu bilmek, ekonomik verilerin okutulan ve öğretilen, sonra da icra edilerek dünyanın dengesini bazen bozabilen ve bazen de düzenleyen bir sistemin nasıl ortaya çıktığını anlamak için önemlidir²³⁴. Bu konuyla ilgili olarak yazılan eserlerden bazıları şunlardır:

Hasbach'ın "Philosophische Grundlagen der von F. Quesnay begründeten Politischen Oekonomie, Schmoller'in Forschungen, 1890" adlı eseriyle Bonar'ın "*Philosophy and Political Economy in some of their Historical Relations*:", 1893 (2nd ed., 1909)" adlı kitabı özellikle önemlidir. Klasik antik çağ ekonomisinin iyileriyle ilgi genel literatüre bakıldığında özellikle de antik ekonomi tarihinin büyük önem arz ettiğini söylemek gerekmektedir. Bu dönemde ortaya konulan eserler arasında Aristoteles'in ekonomik görüşleri üzerine yapılmış iki önemli çalışmadan bahsedebilir. Bunlardan biri Kraus'un, "Wertlehre des Aristoteles ve Kinkel, Sozialökonomische Anschauungen des Aristoteles" adlı eseridir. Bu esere denk bir başka eser ise Gouchon'un, "Antik Grèce dans l'économie" adlı çalışması olduğunu söylemek mümkündür²³⁵. Klasik çağın geri kalanı için yazılmış olan eserler arasında Endemann'ın, "Studien in der romanisch-kanonistischen Wirtschafts-und Rechtslehre" adlı eseri; Ashley'in, "*English Economic History and Theory*" adlı eseri; Contzen'in, "Geschichte der volkswirtschaftlichen Literatur im Mittelalter" adlı eseri; Brants'ın, "Theories économiques au XIII ve XIV siècles" adlı eseri; Laspeyres'in, "Geschichte der volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Literatur Zur Zeit der Republik, 1865" adlı eseri; Gargas'ın, "Die volkswirtschaftlichen Anschauungen in Polen im XVII. Jahrh" adlı eseri; Small'ın, "*The Cameralists*" adlı eseri; Leslie Stephen'in, "*English Thought in the Eighteenth Century*" adlı eseri; Supino'nun, "La scienza budgeta in Italia nei secoli XVIXVII (1888)" adlı eseri ve son olarak da Horn'un, "L'économie politique avant les physiocrats, 1867" adlı eseri konuyla ilgili yazılmış özel eserlerin başında gelmektedir. Bu eserlerin ışığında konuya bir bakış atmakta fayda telakki edilmektedir²³⁶.

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru şekillenen iktisat bilimi, birbirinden açıkça ayrılması gereken iki kökten büyümüştür. Adam Smith'in Wealth of Nations'ının (Ulusların

---

²³³ Thomas Hobbes, Leviathan, Çeviren: Semih LİM, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2001, s.131.

²³⁴ İlkay Sunar, Düşün ve Toplum, Birey ve Toplum Y., Ankara, 1986, s.60.

²³⁵ Antik Çağ toplumlarının ekonomik değerleriyle ilgili olarak burada verilmeyen önemli bir eser daha mevcuttur. Bu eser M.I.Finley tarafından yazılan ve Hatice Palaz Erdemir tarafından Türkçeye çevrilen "Antikçağ Ekonomisi" adlı eserdir. Bu eser Glasgow Üniversitesi'nde felsefe profesörü ve Adam Smith'inde hocası olan Francis Hutchenson tarafından 1724'te yazılan "Short Introduction to Moral Philosophy (Ahlaki Felsefeye Giriş) başlıklı eserdir. <https://mkaymak.files.wordpress.com/2017/10/antikcag-ekonomisi.pdf>

²³⁶ Schumpeter, a.g.e., s. 9.

Zenginliği) açık farkla en önemli örneği olduğu 18. yüzyılın büyük yazıları, önceki yazarların çalışmalarını özetledi ve gelecek nesillere aktardı²³⁷. Bize uzun süredir birbirinden bağımsız olarak var olan iki düşünce dizisi sunuyorlar. Bu kollardan biri, terimin en geniş anlamıyla filozofların, yani sosyal etkinliklerin temel sorun ve dünya anlayışlarında temel bir unsur olarak görüldüğu düşünürlerin incelenmesinden kaynaklanmıştır²³⁸.

Dolayısıyla bu kol, tüm bilimlerin büyük anası olarak Felsefeden türemiştir. Diđeri, birincil amacı günün pratik sorunlarına ilgi duymak olan çeşitli türden insanlar tarafından birikmişti. Bu yazarın niyeti, bu iki kolun doğuşunun izini sürmek, her ne kadar bunun bir şekilde kısaca yapılması gerekse de. Ayrıca, bazı durumlarda, ne kadar önemli olursa olsun, bu tür bir sınıflandırmanın zaman zaman yaptığı gibi, gerçeklere uygulandığında bozulma eğiliminde olduğu ve bu durumda keyfi bir sınıflandırma olarak görünmeye mahkum olduğu akılda tutulmalıdır²³⁹.

"Felsefi" dal, nihai edebi temelini Antik Yunan düşüncesinde bulur ve günlük yaşam kavramlarından ve yasa koyucuların ve din kurucularının ilkelerinden açıkça ayırt edilebilir. Bu, yalnızca Yunan düşünürlerinin daha sonraki yıllarda bağımsız olarak yeniden formüle edilecek olan ekonomik nitelikteki fikirleri ifade etmeleri anlamında değil, aynı zamanda Yunanlıların gelecek nesilleri etkilemeleri anlamında da doğrudur. Dolayısıyla kesintisiz veya en azından sürekli olarak yeniden bağlanan bir referans zinciri, onlardan Adam Smith'in eserlerinin türediği yazarların çoğuna ve son olarak da Smith'in kendisine ulaştı. Bizim için en önemli olan Yunan etkileri, önem sırasına koyarsak, Aristoteles, Platon, Stoacılar ve Epikürosçulardır. Ancak, tarihsel önemi bir yana, sunduklarının değeri de abartılmamalıdır. Her rastlantısal ifadeyi, sonraki düşünürlerin benzer sesli ifadelere bağladıkları anlamda yorumlamak hata olur. Dahası, iktisat teorisinin eşiğinde duran bazı temel önermeler o kadar basittir ve ekonomik süreçlerin pratik ve yarı içgüdüsel bilgisinden o kadar doğal bir şekilde türer ki, bunların formülasyonu özellikle unutulmaz bir başarı olarak deđerlendirilemez²⁴⁰.

Son olarak, eski düşünürler, örneğin siyaset bilimindekilerden çok, özgül ekonomik sorunlara çok daha az ilgi gösterirken, daha sonraki yıllarda, eskilerin birincil olarak ilgilendikleri ikincisinden çok, birincisi üzerinde daha fazla çalışma yapıldı. Bu iki nedenden dolayı, Yunan mirasının ekonomi alanında diğerlerine göre daha az önemi vardır. Sıklıkla

---

²³⁷ Adam Smith hakkında bkz. Sandelin, Hans-Michael Trautwein and Richard Wundrak, *A Short History of Economic Thought*, Thirt Edition, Routledge 2014, s. 14-18.

²³⁸ Schumpeter, a.g.e., s. 9.

²³⁹ Schumpeter, a.g.e., s. 9.

²⁴⁰ Schumpeter, a.g.e., s. 10.

ileri sürüldüğü gibi, "oikos" ekonomisinin, hane halkını otarşik hale getirmesiyle, gerçek bir "politik" ekonomi sorunu yaratmadığı ve "oikos" ekonomisinin sanıldığı kadar yaygın olmadığı doğru değildir²⁴¹. Bununla birlikte, ekonomik yaşam alanındaki bilimsel düşüncenin çok fazla gelişmediği doğrudur. Tarihçiler, ekonomik ilkelere ilişkin bir kavrayış söz konusu olduğunda bize daha da azını sunuyorlar. Genellemeler söz konusu olduğunda, aralarındaki en iyiler bile şaşkırtıcı derecede zayıftır. Örneğin Thukydides'in bireysel olayları yargıladığında sergilediği parlak ustalık, genel nedenler ve sonuçları tartışırken onu terk ediyormuş gibi görünürken, özel ekonomik sorunlara pek değinmiyor. Hatiplerin ve oyun yazarlarının edebiyatı, hiçbir durumda, popüler kavramların ifadesi olarak tanımlanabilecek şeylerden daha fazlasını içermez. Aristoteles ve Platon bile son derece zayıf ve her şeyden önce "bilim-öncesi" bir ekonomi resmi sunuyorlardı; her yaştan meslekten olmayan kişininkinden önemli ölçüde farklı değildir. Ekonomik fenomenler arasındaki karşılıklı ilişkilere dair herhangi bir kavrayış söz konusu değildir²⁴².

Çeşitli ekonomik işlevleri incelemeleri, yükselen bir tüccar sınıfıyla karşı karşıya kalan ve esasen tarımsal bir görünüme sahip olan bir aristokrasinin tutumunu yansıtıyor. Yine de, her şey hesaba katılırsa, Aristoteles'in iktisat alanına katkısı hatırı sayılırdır. En önemli katkı noktaları şunlardır²⁴³:

1. Ekonomik eylemlere her zaman etik açıdan değer vermesine rağmen, insanın ekonomik etkinliğinin, bir yandan sadece ev ve atölye yönetiminden diğer yandan yasa koyucunun sanatından açık ve keskin bir şekilde ayrılan içsel bir çıkar sorunu temsil ettiğini kabul eden ilk ve uzun bir süre tek düşünürdü. Bu, özellikle büyük bir başarıyı temsil ediyordu, çünkü Yunan düşünürleri genel olarak ekonomiden neredeyse tamamen Ksenophon'un sunduğu türden pratik ekonomik bilgiyi ve hatta Aristoteles'in çalışmaları arasında yer almaya başlayan ekonomi üzerine kitaptan anlıyorlardı. Ayrıca, Yunanlılar normal olarak ekonomik sorunlarla yalnızca yasa koyucunun sanatı açısından veya ideal bir

---

²⁴¹ Esas itibarıyla ekonomi Hellence bir kelime olup; aile, ev halkı anlamına gelen oikos ile anlambilimsel (semantik) olarak oldukça karışık bir kökten gelen "tanzim etme, idare ve düzenleme" anlamlarını içeren nemkelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Bu yazma geleneği için model alınan kitap, yine Huthenson tarafından çevirilen ve M.Ö. 4. yüzyılın ortalarından önce Atinalı Ksenophon tarafından yazılmış olan Oikonomikos'tur.' Sokrates'in diyaloglarına benzeyen bir formda yazılmış olan Ksenophon'un Oikonomikos'u, arazi sahibi olan asilzadeler için rehber niteliğindedir. Hellence "oikos" kelimesi ise daha çok mülkiyet ile ilgilidir ve ihtiyaçlar, hiçbir zaman bizim "aile" kavramımızın karşılığı olarak kullanılabilir belirlen bir kelime olarak ortaya çıkarmıştır (M. I. Finley, *Antikçağ Ekonomisi*, (Çvr. Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 1-4.

²⁴² Schumpeter, a.g.e., s. 10-11.

²⁴³ Kari Polanyi, "Aristotle Discovers the Economy", Trade and Market in the Early Empires, (ed. Kari Polanyi, Conrad Arensberg ve Harry Pearson), Glencoe, 111., 1 957, s. 64-97.

devlet inşası görüşüyle meşgul oldular. Yalnızca Aristoteles'in yazılarında, biraz daha ayrıntılı, sorgulayıcı ve analitik bir karaktere sahip bir düşünce silsilesi buluruz, bu nedenle Aristoteles, yukarıda belirtilen ilk düşünce dizisinin yaratıcısı olarak tanımlanmalıdır. Belli bir pasajda ekonomiyi "zenginlik" bilimi olarak tanımlamıştı ve genel olarak onu kabaca ahlak felsefesi ve doğal hukuk sisteminde işgal etmesi gereken yere atamıştı. on sekizinci yüzyılda geliştirildiği gibi²⁴⁴.

2. Aristo, bir değer ve fiyat teorisinin temellerini attı. Kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki ayrımın önemini kavradı ve böylece bu ayrımın doğasında var olan sorunu açıkça kavradı. Değişim değeri doktrini, onun için bir pazar ekonomisi teorisinin (chrematistics) mihveri haline geldi. Bu teoriyi insan ihtiyaçları gerçeğine dayandırırken, tamamen öznel bir ekonomik değer teorisine ulaştı ve etik yasaların üstünlüğünü savunmasına rağmen, fenomen için gerçek bir açıklama sunmadan bir fiyat teorisi de geliştirdi. fiyat. Bu onu, bir mübadele ve değer ölçümü aracı olarak paranın doğası ve işlevi hakkındaki klasik ifadesine götürdü. Bu konuların temel önemini ne kadar derinden kavradığı, ekonomik metalar anlayışını, değerlerinin para cinsinden ölçülebilirliğine dayandığı gerçeğinden ortaya çıktı. Pufendorf'un ekonomik teoremler deposu bile hâlâ bu taslağın içinde yatıyor²⁴⁵.

3. Para ile zenginliği net bir şekilde birbirinden ayırdı ve daha sonra merkantilizme karşı mücadelede hizmet edecek olan argümanları kullandı. Başka bir yerde, örneğin, daha fazla kazanç için kullanılan üretim mallarının özel karakterini vurguladığında ve bu nedenle bugün hala geleneksel olan bir sermaye tanımı kullandığında, bizi kolayca ona çok uzak bir şey atfetmeye sevk edebilecek bir tavır sergiliyor. Bununla birlikte, genel olarak, modern teoriye bu tür yaklaşımlar izole edilmiştir ve genellikle büyük hata örnekleriyle takip edilir.

4. Aristoteles'in bu kadar tarihsel öneme sahip olan çıkar teorisi bu büyük hatalar arasında sayılamaz. Onun üretim anlayışının ilkel olduğu ve yalnızca maddi üretkenlik unsurunu kapsadığı doğrudur. Sonuç olarak, ticaretten elde edilen kârlar, ona yalnızca dolandırıcılığın bir sonucu olarak açıklanabilir göründü. Bununla birlikte, paranın "verimsiz niteliği" argümanı, Aristoteles'in gerçekten de hesaba kattığı tek şey olan tüketim için ödünç verme durumu düşünüldüğünde, bazen sanıldığı kadar hatalı değildir²⁴⁶.

5. Ayrıca Aristoteles, sakin ve nesnel bir tavırla, özel mülkiyet ve kölelik gibi

---

²⁴⁴ Schumpeter, a.g.e., s. 11.

²⁴⁵ Schumpeter, a.g.e., s. 11-12.

²⁴⁶ Bk. Edmund Burke, "The Economy of Athens in the Classical Period : Some Adjustments to the Primitivist Model", Transactions of the American Philologica/ Association 1 22, 1 992, s. 199-226.

toplumsal kurumlar hakkındaki tartışmaları toplumsal yararlılıkları açısından başlatmıştır. Bunlar gerçekten de bugünün iktisat literatüründe bile rollerini oynuyorlar.

6. Son olarak, bir sosyoloji biliminin temellerini attı. Başından beri, biraz skolastik argümanlar kullansa da, tamamen bireyci bir yaklaşıma karşı mücadele etti. Toplum fenomeninin karakterini, sosyal felsefenin tüm literatürünü ve dolayısıyla ekonomi literatürünü etkilemiş bir tarzda sosyal psikoloğun bakış açısından kavramaya çalıştı. Özellikle, Grotius'un tam olarak geliştireceği, birlikte yaşayan insanların doğal sosyalliği teorisinin temellerini attı. Ara sıra bir sosyal reformcu olarak konuştuğunda, bize tamamen modernmiş gibi gelen bir tavır takınır²⁴⁷.

Bu başarıları, Platon'un düşüncesindeki son derece renkli hayaletlerden koca bir dünya ayırır. İkincisi bize ne kesin bir ekonomik karakter kavramı ne de sürdürülebilir analitik argümanlar sunuyor. Amacı, kendi içinde sorunlu olan bir ekonomiyi açıklamak değil, kendi etik ilkelerine ve ideal devletinde hüküm süren koşullara uyarlanmış bir ekonomik düzen yaratmaktı. Bunun kısmen yalnızca bilimsel fikirleri sunmak için seçtiği bir biçim olduğu muhtemelen doğrudur, ancak her zaman atıfta bulunulan işbölümü hakkındaki beyanları bile onun ekonomi alanında daha derin bir bakışa sahip olduğuna dair çok az kanıt sağlar²⁴⁸. Ksenophon bile bu açıdan kolayca ondan üstünken, ekonomik beyanlarının ve argümanlarının geri kalanı meslekten olmayanlarındır. Eryxias diyalogu, ekonomi alanında meslekten olmayanların fikirlerinin üzerine çıkmak için daha güçlü bir girişim içerir ve Platon'un yazılarından daha üstün olan temel ekonomik kavramların bir analizini temsil eder.

Hasbach'ın da vurguladığı gibi, Stoacılar veya Epikürosçular bize ekonomik sorunlara dair daha da az olumlu içgörü sunarken, onların filozofların entelektüel çalışmaları üzerindeki etkileri, önce antik Roma'da ve daha sonra Rönesans dünyasında çok daha büyüktü. Dahası, düşünürler en eski zamanlardan beri sosyolojik kavramlarla oynadıkları için, bu felsefi sistemlerin de bir dereceye kadar sosyolojik bir karaktere sahip olması anlaşılabilir. Yine de, konumuz için bu faktörün önemini abartmamak için tetikte olmalıyız. Her şeyden önce, ne Stoacılar ne de Epikürosçular sorunlara bizim yolumuzda yaklaşmadılar. Bireyci tavırları, kamusal yaşamdan uzak durma tavsiyesinden pek fazla değildi²⁴⁹.

Sonuç olarak, onların bireyciliği ile yalnızca bizim ilgilendiğimiz bireycilik türü

---

²⁴⁷ Schumpeter, a.g.e., s. 13.

²⁴⁸ Schumpeter, a.g.e., s. 13.

²⁴⁹ Mark Granovetter, "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", American Journal of Sociology 91, 1 1985, s. 485-510.

arasında, yani sosyal bilimin bir ilkesi ve sosyal araştırma için bir başlangıç noktası olarak bireycilik arasında hiçbir bağlantı yoktur. Dahası, Epikür'ün öğretilerinin aslında zamanımızın Eudaimonizm'iyle, Stoacıların öğretilerinin modern toplumsal etik eğilimleriyle ne kadar az ortak yönü varsa, o kadar azdır. Bu açıdan, yüzeysel benzerliklere aldanmak ve bu felsefi sistemlerde bilimsel toplumsal kavrayışın tohumlarını algılamak özellikle kolaydır, tıpkı daha sonraki düşünürlerin esasen yeni fikirleri eskilerden türettikleri bir terminolojiyle giydirme eğiliminde olmaları gibi. Bu başarılar daha sonra iktisat bilimini iki şekilde etkiledi. Her şeyden önce, zaman içinde bir düşünürden diğere aktarıldılar. Romalı ve ortaçağ düşünürleri onları benimsedi ve onlardan daha modern bilim adamları tarafından devralındı. İkincisi, Rönesans'ın gelişiyle ve çok sonra Yunan düşünürlerinin kendileri yaşayan bir güç haline geldiler ve doğrudan onlara yönelen modern düşünürlerin öğretmenleri haline geldiler²⁵⁰.

Bugün bile, kardeş disiplinleri göz önünde bulundurmadan ekonomiyi tartışmak zordur ve bazı açılardan düpedüz imkânsızdır. Spesifik olarak ekonomik bilgi deposu küçük olduğu ve ekonomi, büyük evrensel felsefe biliminin yalnızca küçük bir bileşeni olduğu sürece, bu ayırım daha da zordu. Bununla birlikte, eğer bu kitabın çerçevesi içinde kalmak istiyorsak, bunu yapmaya çalışmak zorundayız. Bu nedenle antik Roma'da bilgi birikiminin artmadığını kısaca belirtelim. Bu, aslında tamamen orijinal olmayan felsefe ve tarih yazımı söz konusu olduğunda söylemeye gerek yok ve Hukuk ilmine ilişkin olarak belki de başka hiçbir şey beklenemezdi. Hukukçuların ekonomik hayatın sorunlarına nasıl büyük bir güvenle yaklaştıklarını görüyoruz, ancak bu yalnızca deneyimli bir iş adamının güvencesidir, oysa yasal tartışmanın amacı, içsel sınırlamaları ile ekonomik tartışmaları imkansız hale getirir. Paulus'un ünlü fiyat tanımı gibi ara sıra ifadeler izole edildi ve bu nedenle çok az anlam ifade ediyor ve bu nedenle, "Corpus Juris" in ekonomik doktrinleri üzerine yapılan modern araştırmaların sorunlarımızla ilgili olarak herhangi bir sonuç vermediğini anlayabiliriz²⁵¹. De re rustikayı yazan yazarların tarımla ilgili elkitapları da aynı şekilde ekonomik bilgi biçiminde hiçbir şey sunmuyordu. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda İngiltere'de bunlar kadar yaşamsal olan toprak reformu konusunda çok daha çarpıcı olan şey bu alanda sorunların asla eksik olmadığı gerçeğiydi²⁵².

Ekonomik sorunlar hakkında -popüler fikirlere ve 'iş dünyasında' izole edilmiş

---

²⁵⁰ Schumpeter, a.g.e., s. 14.

²⁵¹ Konuyla ilgili olarak eserin birinci bölümüne bk. E. J. Jonkers, *Economische en socialc toestanden in het Rmeinsche Rijk blijkende uit het Corpus Juris*, Wageningen 1933.

²⁵² Schumpeter, a.g.e., s. 14-15.

adamların kavramlarına karşı spekülâtif- spekülâtif düşüncenin bir sonraki bölümü için doğal olarak skolastikliğe dönülecektir. Aslında, diğerlerinde olduğu gibi bu açıdan da skolastikliğin Aristoteles'i, örneğin Marx'ın Ricardo'yu takip etmesi kadar yakından takip ettiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar ana amacı genellikle ahlaki vicdan muhasebesi niteliğinde olsa da, tartışılan vakaların ve dini emirlerin çoğu kez yalnızca nesnel araştırmanın dışsal biçimi olmadığı ve bazen bizi daha uzun süre daha olumlu bir şekilde etkilediği gerçeğine karşı kör olmamalı, tersine onu incelemek gerekmektedir²⁵³.

Ancak iktisat alanında, durum yalnızca sınırlı bir ölçüde böyle görünüyor ve skolastiklerin önermelerinin değeri küçük görünüyor. Adil fiyat etik sorunuyla bağlantılı olarak, bildiğimiz kadarıyla ilk kez Albertus Magnus (1193-1280) tarafından formüle edilen bir fiyat teorisinin başlangıcını buluyoruz. Magnus, mübadele edilecek mallarda bulunan emek ve masraf miktarlarının eşitliğinin mübadele ilişkisi için ideal bir kriter oluşturacağını belirterek, Aristoteles'in fiyat hakkındaki fikirlerine daha kesin bir şekil vermeye çalıştı²⁵⁴.

Ancak bu ifade, yalnızca ahlaki bir varsayım olarak yapılmıştır ve hatta haksız ticareti yasaklayan başka bir ahlaki varsayımdan türetilmiştir. Her şeyden önce, onu eninde sonunda ekonomik teoride işe yarar hale getirmiş olabilecek fikirlerle herhangi bir ilişkisi olmadan tamamen duruyor. Bu, Skolastikler tarafından üretilen ekonomik argümanların çoğuna bir örnektir. Çoğu, hatta aralarında Thomas Aquinas bile bu alanda herhangi bir orijinal fikir üretmezken, -belki Duns Scotus'tan başlayarak- metaların faydasını mübadele ekonomisinin açıklanmasının temeli haline getirme eğilimi geliştirdi. Bu eğilim, Buridan'ı 14. yüzyılın ilk yarısında, Oresmius tarafından geliştirilen ve muhtemelen ilk tamamen ekonomik başarıyı temsil eden bir para teorisinin formülasyonuna götürdü. Paranın değerini malzemesinin kullanım değerine dayandıran temel anlayışı bir daha asla ortadan kalkmadı. Tüm bu eğilim, genellikle skolastisizm dönemini kapattığı düşünülen Gabriel Biel ile on beşinci yüzyılın sonlarına doğru doruğa ulaştı. Yine de skolastisizm, sosyal bilimlerin alanındaki mirasını Doğa Yasası okuluna devretti²⁵⁵.

Skolastiklerin fiyat teorisinin sonuçlarından biri, daha doğrusu özel bir uygulaması, çıkar teorileriydi. Burada, faiz alma sorununa ortaçağ düşünürlerinin iyi bilinen yaklaşımı için

---

²⁵³ Schumpeter, a.g.e., s. 15.

²⁵⁴ Albertus Magnus 1193-1280' lerde "Adil fiyat" kavramını ilk savunan düşünürler arasına katılarak, Aristocu yaklaşımlarla insanlar arasında menfaat benzerliği bulunduğu, aşırı karla yapılan ticaretten elde edilen kazancın iyi karşılamamış, faiz yasağı konusunda da görüşler ileri sürmüştür (James Arthur Gheridy Economic Thought, A, Historical Anthology, Random House, New York, 1965, s.13.).

²⁵⁵ Schumpeter, a.g.e., s. 16. Ayrıca bk. Hüseyin Timur, İktisadi Düşünceler Tarihi, İzmir 1968, ss. 39-40 ve Ali Özgüven, İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler, İstanbul 1984, s. 43.

teorik bir temel sağlamaya çalışıldı. Bu çıkar teorisi, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar hayatta kaldı. Sürekli olarak yeni ufuklar açan tamamen ekonomik sorunların tartışılması için belki de en önemli tema olarak hizmet etti. Bu okulun geri kalan başarıları burada ele alınamaz. Dahası, skolastik fikirlerin karmaşıklığından ekonominin bütünleşik bir resmini çıkarmanın mümkün olacağını söylemeye gerek yok, ancak bu resim bilinçli bir araştırmanın sonucu değil, yalnızca güncel sorunlara yönelik genel tutumun yansımasıydı²⁵⁶.

Sosyal bilim alanındaki bu küçük entelektüel başarı akışı, Rönesans ve Reform döneminde fırtınalı fikirler denizine aktı. Bize dayatılan yer sınırlamaları nedeniyle tasvire meydan okuyan akımlarının karışıklığından ikisinden bahsedilebilir. İlk olarak, sosyal bilimler alanındaki genel entelektüel eğilim, dönemin siyasi, dini ve sosyal devrimlerinin ürettiği itici güçten türemiştir. Bu eğilim, devlete ve topluma yeni bakış açılarından bakan çok sayıda yeni işçiyi bu alana yöneltti. Bu dönemin skolastisizmle tarihsel sürekliliğini açıkça gösterdiği ve başarılarının skolastik düşüncenin bazı dışsal biçimlerini hiçbir zaman değiştirmedigi, öte yandan yeni mayalanmanın sosyal bilim düşüncesini yavaş yavaş oldukça farklı bir şeye dönüştürdüğü doğrudur²⁵⁷.

Tüm bu genel önermelerin hiçbir zaman tam anlamıyla doğru olamayacakları koşuluyla, daha önceki düşünürler tarafından bir gizem ya da apaçık olarak kabul edilen toplumsal dünyanın, şimdi doğaüstü kavramlardan çok doğal kavramlarla kavranması gereken entelektüel bir sorun olarak görüldüğü söylenebilir. Bu kavramlar, gözlemden ve deneyime dayalı gerçeklerin analizinden türetilenlerdir. Toplumsal dünyanın bu ussallaştırılmasına - neden-sonuç ilişkisi yoluyla akılcı bir algı anlamında- yöntemli bir biçimde, toplumun açıkça dayandığı insan eylemlerinin "makul" güdülerini analiz edilerek, hatta bazı toplumsal makul olarak amaçlar. Açıkça söylemek gerekirse, 'rasyonalist' kelimesinin bu anlamlarının birbiriyle hiçbir ilgisi yoktur. İspanyol İmparatorluğu'nun dağılışını, içkin canlılık eksikliğiyle açıklayan tarihçi, olayı açıklamaya çalışır ve neden-sonuç ilişkisini uygulayarak onu rasyonalize eder. Bununla birlikte, bu nedenle, toplumsal dünyayı yalnızca, eylemde bulunan üyelerin makul saiklerinin bir bileşkesi olarak gördüğü varsayılmamalıdır. Bu nedenle, kesinlikle toplumun belirli koşullarını mutlak olarak makul görmez. Bununla birlikte, "Akılcılık" terimi, bu anlamların ve tesadüfen diğerlerinin de karıştığı bir slogan haline geldi. Sosyal bilimler alanında rasyonalizmin özüne nüfuz edebilmek için, 18. yüzyılda tarih

---

²⁵⁶ Schumpeter, a.g.e., s. 16.

²⁵⁷ Schumpeter, a.g.e., s. 16-17.

yazımının yükselişine kadar bu farklı anlamların genellikle düşünürlerin zihinlerinde birlikte aktığı gerçeğini vurgulamamız zorunludur²⁵⁸.

Bu, giderek azalan bir dereceye kadar, modern zamanlara kadar sık sık oldu. Bu alandaki ilk düşünürlerin, toplumsal etkinlikleri anlamak istediklerinde, açıklama için aktörlerin akıl yürütmelerine yönelmeleri ve ilkesel olarak 'akla aykırı' herhangi bir eylemi ilginç olmayan bir sapma olarak görmeleri anlaşılır bir durumdu. Bu nedenle, bir yandan düşünürlerin, bireyin içindeki güdüler dünyasını toplumsal sorunları anlamının anahtarı olarak gören bireyci bir bakış açısına geldiklerini, öte yandan da tek başına Akıl'a tekabül eden değişmez ve evrensel olarak geçerli bir düzen. Bu sonuçlara vardılar, çünkü onlara insan zihniyetinin değişmez bir şekilde yerleşik bir şey olduğu ve dolayısıyla ondan türetilen eylem yasasının, yaratılışı gibi sosyal dünya gibi belirli bir anlamda eşit derecede değişmez olduğu onlara açık göründü. Bilimde bireyciliğin ve aynı zamanda gerçekte var olmayan ve tam da bu nedenle kurulması gereken toplumun genel normal koşulları kavramının kökeni burada bulunabilir. Bununla birlikte, bu düşünürlerin yola çıktıkları noktanın, modern anlamda bile tamamen bilimsel olduğunu ve sosyal bilimi psikolojiye dayandırma fikrinin, bugün yeniden güç kazanan bir düşünce çizgisini temsil ettiğini not edelim. Bu literatürün yüzeyselliklerinden ve apaçık kusurlarından caydırılan bizler, bugün kendi çalışmamızın ne kadar tamamen aynı temellere dayandığını unutmaya eğilimindeyiz. Bireycilik ve rasyonalizmi öncelikle bir sosyal felsefe olarak görmek olağandır²⁵⁹.

İlk başta, kendi içinde bizim için çok az önemi olan ama dolaylı olarak büyük önemi olan bir "akılcı" teoloji geliştirdi. Bu bağlamda, tartışmanın Reform'un ihtilaflarıyla ilk kez başladığında, nasıl hâlâ tamamen eski yorumlama araçlarına dayandığını büyük bir ilgiyle gözlemliyoruz. Ancak daha sonra bu yöntem tamamen terkedilir ve yerini Deizm'in çeşitli biçimlerine ulaşılan kadar dinsel bilinç olgularının analizi alır. Bu Deizm, ebedî fakat "doğal" kanuna tam olarak karşılık gelir, yani "Akıl" yardımıyla ulaşılan, ancak içeriği kesin

---

²⁵⁸ Konuyla ilgili bk. Fritz Neumark, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, (çev. Ahmet Ali Özeken), C. 1, İstanbul 1943, ss. 59-60.

²⁵⁹ Bununla birlikte, bireyci ve akılcı bir düşünme biçiminin, sorgulayan zihne en doğal yol olarak sunulduğunu, adeta bilimsel ilerleme yolunda ilerlediğini vurgulamak bizim için daha önemli. Dahası, teolojik formülasyonlara haksız bir önem atfetmek olağandır. Tüm bu dönemin teolojik terimlerle düşünüldüğü gerçekten doğrudur. Ancak fenomenleri doğaüstü terimlerle açıklayan bir düşünce tarzı ile bilim çerçevesinde bize "doğal" nedenler sunan ve her şeyin daha yüksek bir iradeye veya plana tekabül ettiği konusunda ısrar eden bir yaklaşım arasında ayırım yapmak gerekir. İkinci durumda, tartışma tamamen olumlu ve bilimseldir. "Descartes, Locke, Newton ve benzerlerinde teolojik unsuru ancak bu anlamda buluruz ve artık sonuçlar üzerinde gerçek bir etkisi yoktur". Aynı şey bizim alanımız için de geçerlidir. Teolojik biçim, sosyal bilimlerin alanında düşünce aslında tamamen özgürleştikten çok sonra bile korunmaktadır (Schumpeter, a.g.e., s. 18).

olarak belirlenmiş bir inançtır ve genel tabiatlı ve toplumsal bir öğreti değildir²⁶⁰. Dönemin bütün düşünürleri bu sorunlara değinmiştir. Adam Smith bile hâlâ "Doğal Teoloji" üzerine konferanslar veriyordu, ancak bu tema zaten yalnızca sosyal bilimlerin konusundan değil, felsefenin geri kalanından da ayrı²⁶¹. Butler gibi tamamen teolojik bazı yazarlar bile sosyal bilimlerin alanındaki düşünceyi derinden etkilemiştir²⁶².

Daha sonra teolojik felsefenin ana-biliminden, ekonomi politiğin yakın ilişkisi içinde duran ve aynı analitik -ve bu bağlamda psikolojik- eğilimi gösteren bağımsız bir Etik kendini ayırdı. O zaten gerçek bir sosyal bilimdi ve aksi yöndeki çok popüler olan ifadelere rağmen ekonomiyle bağlantısını hiçbir zaman kaybetmemişti. Bu dönemin etik sistemi, etik olguları Shaftesbury'nin ahlaki anlayışı veya Adam Smith tarafından sürdürülen sempati ilkesi gibi genel açıklayıcı ilkelere veya Hobbes'un yazılarında ahlakın ve pozitif yasamanın özdeşleştirilmesi ilkesine veya hatta daha belirgin ilkelere dayandırıyordu. Grotius'taki veya Mandeville'in egoizm ilkesindeki eski fikirlerin yankıları, bizim için önemli olan birkaç isim. Bu durumda da, daha sonraki düşünürlerin çoğunun bile asla bir kenara atmadığı teolojik pelerinine rağmen, teolojik tartışmadan daha önce atıfta bulunduğumuz "bilimsel" bir kavrayışa geçişi gözlemliyoruz²⁶³.

Burada da somut içerikli ahlaki bilgi özlemini buluyoruz, ancak onu temel bilgi ve en geniş anlamda açıklama arzusundan ayırmamız gerekiyor. On altıncı yüzyılda bağımsız bir disiplin haline gelen Doğal Hukuk doktrini bizim için daha da büyük önem taşıyor. Çerçevesinde kaydedilen bilimsel ilerlemenin boyutu hakkında yeterli bir fikir vermek çok zordur. İlk başta hâlâ Postglossatores'in araçlarıyla çalışan, yani vicdan ve tefsir yöntemini kullanan İtalyan ve Fransız hukukçuların çevrelerinde, yukarıda özetlenen koşulların olumlu etkisi altında erken dönemde eleştirel bir ruh gelişti; ilgilendikleri hukuk sistemlerinin içeriğini sorguladılar. Bu eleştirel ruh, nihayetinde, Araplar aracılığıyla tanıtılan Yunanistan'ın doğa bilimlerinden türetildi. Bundan yavaş yavaş, giderek artan bir güçle, herhangi bir somut yasanın dışında var olan bir yasa fikri doğdu; deneyimle bilindiği şekliyle insan doğasının unsurlarından ve toplumun en derin ihtiyaçlarından türetilen bir kanun fikri bu şekilde ortaya çıktı²⁶⁴.

---

²⁶⁰ Hasameddin Erdem, "Deizm", DIA, İstanbul, 1994, c. 9, s. 109-110.

²⁶¹ Mahsun Aytepe, "Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van 2017, s. 198.

²⁶² Schumpeter, a.g.e., s. 19.

²⁶³ Schumpeter, a.g.e., s. 19.

²⁶⁴ Schumpeter, a.g.e., s. 20.

Kademeli olarak pozitif bir hukuk bilimi ve onun temeli olarak bir devlet ve toplum bilimi, kısmen bilimsel düşünceye hatırı sayılır bir bağımsızlık sağlarken üstünlüğünü resmen kabul eden Fransız "ikili hakikat" doktrininin vesayeti altında kendini açtı²⁶⁵. Bu bilim, kendi içlerinde zaten hatalı olan verileri, onlara dayanan geniş kapsamlı sonuçların çok gerisinde kalsa da, deneyime dayalı bir bilim olma niteliğinden hiçbir şey kaybetmedi. Bununla birlikte, teolojik anlatım ve hukukun genel doğasına ilişkin bir teorinin bilimsel amacının on sekizinci yüzyıla kadar, araştıran zihinlere her zaman genel olarak geçerli bir somut hukuk kuralları sistemi keşfetmeye yönelik fantastik bir plan şeklinde görünmesi olgusu, eleştirmenlerin Doğa Yasasının gerçek karakterini anlamalarını ve sonuç olarak onun büyüklüğünü takdir etmelerini zorlaştırdı. Bütün bunlar, Doğal Hukuk konusundaki herhangi bir spekülasyona karşı iyi bilinen önyargılara yol açtı²⁶⁶.

Burada anılması gerekenlerin isimlerini seçmek zor. İktisatla uğraşırken, bu yazarların en başta en uygun iktisat bilgisine katkıda bulunanların dikkate alınması doğaldır. Bu, ağırlıklı olarak iktisatla ilgilenen ve doktrinleri bizi daha sonra meşgul edecek olan tüm fizyokratlar için geçerlidir. Bunların dışında, disiplinimizi en doğrudan etkileyen, ekonomik tezleri Hutcheson'unkilerin çekirdeğini oluşturan ve sonuç olarak Hutcheson'ın öğrencisi Adam Smith'in doktrininin önemli bir kısmına katkıda bulunan Pufendorf'du. Bununla birlikte, ekonomik başarıları, Doğal Hukuk alanındaki diğer görüşlerinden biraz farklı olan Locke'tan da bahsetmeliyiz. Oldendorp, Grotius, Gassendi, Bodius, Cardano, Hobbes ve diğerlerinin bu disiplin açısından önemini burada tartışmak mümkün olmasa da, Wealth of Nations ile olan ilişkisi nedeniyle Hutcheson'dan kısaca bahsetmek gerekiyor²⁶⁷. Onun "*System of Moral Philosophy*" yani "Ahlak Felsefesi Sistemi" Profesör Glasgow (ö. 1761) tarafından yazılan en önemli kitaptır. 1755'te yayınlanmasına rağmen, 1746'da tamamladığı bu eser esas olarak ders verme faaliyetlerinin meyvesiydi ve çok kapsamlı bir ekonomi teorisi içeriyordu²⁶⁸. İşbölümü, değer, fiyat ve para doktrinlerinin büyük ölçüde Adam Smith tarafından devralındığı oldukça açıktır. Özellikle, klasik okulun tüm yazarlarında olduğu gibi Hutcheson'da da emeğin mübadele değerinin ölçüsü olarak görüldüğüne dikkat edilmelidir.

²⁶⁵ İkili hakikat doktrini hakkında bk. Etienne Gilson, Şark Filozofları, (Çvr. İbrahim Agah Çubukçu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1-4, Ankara 1961, s. 201.

²⁶⁶ Schumpeter, a.g.e., s. 20.

²⁶⁷ Bk. Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Cilt: 1, Oxford University Press 1976, s.1-614 .

²⁶⁸ Bkz. William Robert Scott, (1900), "Hutcheson's economics and his relation to Adam Smith", in Scott, William Robert (ed.), Francis Hutcheson: his life, teaching and position in the history of philosophy, Cambridge: Cambridge University Press, s. 234–35.

Onun dağıtım teorisinde, fizyokratların sisteminde de sergilenen, toprağın fiziksel üretkenliğinin safça abartılması açıkça ortaya konulur²⁶⁹.

Bundan, yirmi bir yıl sonra Turgot tarafından bir kez daha geliştirilen ilgi teorisini kısmen çıkardı. Öte yandan, Hutcheson, faizden elde edilen geliri girişimcinin ödünç alınan paranın yardımıyla elde ettiği kâra dayandırırken -bu konuda Locke'un konumuna yaklaşır- A. Smith ise bu sonuçtan kaçınır. Ayrıca, ünlü 'Arz ve Talep' deyiimi gibi daha sonra çok önemli hale gelecek olan faktörlerin önemini de açıkça kabul etti. Uluslararası ticaretle ilgili olarak Hutcheson, merkantilist fikirler ile Adam Smith'inkiler arasında yarı yolda durur. Pufendorf'un sosyal bilimi teolojiden ayırma çalışmasında zaten göze çarpan süreci esasen tamamladı ve temel sosyal kavramları, faydacı bir eğilimle ortaya koymuştur²⁷⁰.

Bu konuda üç noktaya daha fazla dikkat çekilmesi gerekmektedir: İlk olarak, Doğal Hukuk okulu içindeki bir eğilim, daha sonra Bentham adının ilişkilendirildiği Faydacılık teorisine yavaş yavaş yol açtı. İlk başta bu, basitçe, sosyal fayda ögesinin belirli bir yönde vurgulandığı anlamına geliyordu. Ancak bunun sonucu, sosyal eylemin anahtarının bireyin iradesinde, zevk arama ve acıdan kaçınma arzusunda aranmasıydı. Bu, özellikle ekonomide çok büyük önem taşıyacaktı; bu kavram, kendi alanı dışında oldukça etkisizken, bu anlayışın en uygun olduğu yerd. Ekonomik analizin etkili bir aracıydı ve kısmen doğrudan, kısmen de eleştiriye verdiği teşvik sayesinde, sosyal bilimler alanında önemli bir bilgi genişlemesiyle sonuçlandı. İkinci olarak, toplum sözleşmesi fikrinin aynı anda Doğal Hukuk okulunun temsilcileri tarafından geliştirilip aşıldığı gerçeğini vurgulayabiliriz. Bu fikri, tarihsel olarak değersiz olduğu için kınamamalıyız, çünkü birçok toplumsal ilişki, bilinçli bir sözleşmeye değilse bile, en azından karşılıklı hizmet olgusuna dayanmaktadır; siyasi düşünce tarihçileri. Bu, açıkça, özellikle bir ekonomik sistemi oluşturan ekonomik ilişkiler için geçerlidir ve bu fikir, bilinçli veya bilinçsiz olarak, ekonomide metafizik unsurlardan arınmış daha net bir kavrayışa katkıda bulunmuştur. Üçüncüsü, v. Philoppovich'in gösterdiği gibi, toplum fikrinin ve onunla bağlantılı çeşitli teorilerin Alman iktisat teorisine ancak on dokuzuncu yüzyılda Doğa Yasası öğretmenlerinin yardımıyla girmiştir²⁷¹.

Tüm bu özel dallar -İlahiyat, Etik, Hukuk ve Ekonomi- "Ahlak Felsefesi" teriminin alışılmış hale geldiği bir birlik oluşturdu. Bununla modern anlamda bir "ahlaki doktrin" veya bir "felsefe" değil, tüm metafiziksel karışıma rağmen giderek daha ampirik ve analitik hale

²⁶⁹ Schumpeter, a.g.e., s. 21-22.

²⁷⁰ Schumpeter, a.g.e., s. 22.

²⁷¹ Schumpeter, a.g.e., s. 22.

gelen ve doğal olana karşı çıkan kapsamlı bir düşünce sistemini (Geisteswissenschaft) anlamalıyız. O günlerde Doğa Felsefesi olarak adlandırılan bilimler, ahlak felsefesi sistemi, tüm dallarında aynı öncüllere, yani insan güdülerine ve bunların insan eylemleriyle ilişkilerine ilişkin aynı basit varsayımlara dayanıyordu; büyüme kavramının neredeyse tamamen arka plana çekilmesi anlamında, tüm yönleriyle bireyci, akılcı ve mutlaktı. Bu organik bütünlük içinde bir unsur diğerlerini etkilediğinden, hemen hemen her düşünce iktisat için de önemlidir. Bu bağlamda, öncelikle Locke ve Hume'un felsefi başarılarından söz edilmelidir, çünkü felsefe bir daha asla bu dönemdeki kadar geniş ölçüde bir sosyal bilim olmamıştır. Temel ilkeleri hâlâ J. S. Mill'in düşüncesine hakim olan Hartley'in çağrışımçı psikolojisine de önemli bir pay ayrılmalıdır. Bu psikoloji, ekonomik teorinin gelişimi için en büyük öneme sahipti. Ancak burada bu soru gibi G. Vico'nun *Principi di una scienzia nuova* (1721) adlı eseri olan sosyolojik düşüncenin geniş alanının dışında kalan olgularla da ilgilenilmemektedir²⁷².

Sonuç

Buraya kadar dikkat çekilen düşünürler, ekonomik sorunlara kelimenin en geniş anlamıyla 'felsefe' ilgisinden hareketle yaklaşmışlar ve şekillenen araçları kullanarak yavaş yavaş olgular dünyasının bizim sektörümüze yönelmeye başlamışlardır. Başka bir yerde ve başka alanlarda varılan bakış açılarından; öte yandan, şimdi anmamız gerekenler için, bu düşünürlerde bilgi için bilgi arzusu da kendini hissettirse bile, pratik sorunlar ve pratik amaçlar belirleyici bir öneme sahipti. Bu düşünürlerin çoğu için insan etkinliği kendi içinde hiçbir şekilde sorunlu değildi. Ağırlıklı olarak, herhangi bir özel bilimsel eğitimi olmayan ve felsefi sorgulama eğilimi olmayan pratik adamlardı. Pratik politikacının gözünde, onlara cevaplanması gereken bir soru olarak görünmesi için bir gerçeğin şüpheli olması gerekiyordu. Ayrıca ortaya çıkan sorunların çözümü için akıl ve hayat ve iş tecrübelerini yanlarında getirmişler, ancak felsefi donanım getirmemişlerdir. Böylece, iktisat literatürünün bu dalında neden bu kadar çok mükemmel başlangıcın neden hiçbir şeye yol açmadığı, çünkü onlara neden olan somut tartışmanın ötesinde takip edilmediği açıklanır. Ayrıca, neden açıkça ve güçlü bir şekilde formüle edilmiş birçok tanıyla yan yana bazı ilkel önyargılar bulduğumuzu, neden ayrıntıların farkına varılırken altta yatan ilkenin gözden kaçırıldığını ve analizin neden durumun gerektirdiğinin ötesine asla nüfuz etmediğini de anlıyoruz. çoğu durumda temel konuların açıklığa kavuşturulması girişiminde bulunulmamıştır. Kısacası, literatürün bu dalı,

---

²⁷² Schumpeter, a.g.e., s. 23.

doğrudan gözlemin tüm tazeliğini ve verimliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, en azından kendi başına salt gözlemin tüm çaresizliğini gösterir. İlk aşamalarda, yavaş yavaş tesadüfi argümanlar ve güncel tartışmalar alanından gerçek bir analiz yapmak için bazı girişimler ortaya çıktı. Bugün bile, çoğu durumda o günlerin yazılarından daha yükseklere ulaşmayan böylesine popüler bir edebiyata sahip olunmuştur. Bu, alanımızdaki katı bilimsel bilginin sahip olduğu prestij eksikliği ile açıklanabilir. Bununla birlikte, daha önceki dönemde, "popüler iktisat" filizlenmekte olan bilimsel iktisat disiplinine çok katkıda bulunabilirdi. Sadece bilimsel bilgiyi etkilediği ve ürettiği ölçüde bizi ilgilendiriyor, mevcut koşulların bir yansıması olarak değil.

Kaynaklar

- Arthur, James, Gheridy Economic Thought, A, Historical Anthology, Random House, New York, 1965.
- Aytepe, Mahsun, "Deizm-Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi", *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Van 2017, s. 198.
- Bulut, Nihat, "Ortaçağdan Yeniçağa Geçiş Süreci Bağlamında Ekonomik Zihniyet Değişiminin Siyasal Düşünceye Etkisi", *AÜEHFD*, C. VI, S. 1-4 (2002).
- Burke, Edmund, "The Economy of Athens in the Classical Period : Some Adjustments to the Primitivist Model", *Transactions of the American Philologica/ Association* 1 22, 1 992, pp. 199-226.
- Erdem, Hasameddin, "Deizm", *DİA*, istanbul, 1994, c. 9, s. 109-110.
- Finley, M. I., *Antikçağ Ekonomisi*, (Çvr. Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Gilson, Etienne, Şark Filozofları, (Çvr. İbrahim Agah Çubukçu), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1-4, Ankara 1961.
- Granovetter, Mark, "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology* 91, 1 985, pp. 485-510.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çeviren: Semih LİM, Yapı Kredi Y., İstanbul, 2001, s.131.
- Jonkers, E. J., *Economische en socialc toestanden in het Rmeinsche Rijk blijkende uit het Corpus Juris*, Wageningen 1933.
- Neumark, Fritz, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, (çev. Ahmet Ali Özeken), C. 1, İstanbul 1943, ss. 59-60.
- Özgüven, Ali, *İktisadi Düşünceler, Doktrinler ve Teoriler*, İstanbul 1984.
- Polanyi, Kari, "Aristotle Discovers the Economy", *Trade and Market in the Early Empires*, (ed. Kari Polanyi, Conrad Arensberg ve Harry Pearson), Glencoe, 111., 1 957, pp. 64-97.
- Sandelin, Hans-Michael Trautwein and Richard Wundrak, *A Short History of Economic Thought*, Thirt Edition, Routledge 2014.
- Schumpeter, Joseph A., *Economic Doctrine And Method: An Historical Sketch*, (Translated By R. Aris), New York Oxford University Press 1954.

INTERNATIONAL JOURNAL OF EASTERN MEDITERRANEAN STUDIES
REFEREED JOURNAL
ISSN NO: 2980-2350
VOL: 1, ISSUE: 2, 05 AUGUST 2023, ANTIOCHIA SPECIAL ISSUE

Scott, William Robert, "Hutcheson's economics and his relation to Adam Smith", in Scott, William Robert (ed.), Francis Hutcheson: his life, teaching and position in the history of philosophy, Cambridge: Cambridge University Press, (1900).

Smith, Adam, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Cilt: 1, Oxford University Press 1976, s.1-614 .

Sunar, İlkay, Düşün ve Toplum, Birey ve Toplum Y., Ankara, 1986, s.60.

Timur, Hüseyin, İktisadi Düşünceler Tarihi, İzmir 1968.

Weber, Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Atıoaba, Hil Y., İstanbul, 1997.